

Csendkórus

Hónapokra elnémultam. Nem terveztem a némulást, azt hittem, hogy a krízisek sorozatát már megszoktam, a kudarcokhoz hozzáedződtem. Az orosz–ukrán háború kitörése után a magyarországi választási eredmények tudatában rutinos túlélőként tudom végezni a napi feladatokat. Nem sikerült. Az elmúlt hónapokban azt nézhettem végig, hogy vonul ki, adja fel körülöttem szinte mindenki, aki egyébként még a legnagyobb kétségbeesés idején is értően, okosan szólalt meg. Hirtelen, váratlanul kialakult a csendkórus, és én – bár nem akartam – elfoglaltam a magam szólamát ebben. Anélkül, hogy döntöttem volna a feladásról, vagy tudatában lettem volna, mi is az a romlási folyamat, aminek tanúja vagyok, és amihez passzivitással hozzájárulok.

Pedig a tehetetlenség szabályai egyértelműek, kiszámíthatók. És ma már tudom, szembe is lehet, szembe kell mindezzel fordulni.

Amikor a háború elkezdődött, szerkesztőként sokakat kértem arra, hogy hallassák hangjukat. Szakértőket, terepismerettel rendelkezőket vagy olyanokat, akiknek a háborús körülményekről, nemzetközi jogról, gazdasági következményekről beható ismeretei lehetnek. A polgári világban és időkből őket hívják szakértőknek. A még polgáribb világban a polgári öntudat és lelkiismeret hangjainak. De vagy nem tudtak ezek az emberek megszólalni, vagy nem akartak, mert félték a tájékozatlanságuktól, a helyzet átláthatatlanságától vagy épp a megszólalás következményeitől. Büntető korban élünk, minden megszólalás állásfoglalás, a politikai identitás része, besorolás a frontvonalak mögé. Mit tegyen az, aki nem akarja legitimálni ezeket a frontvonalakat? Felelőtlen nem akar lenni, felelősséget pedig nem tud vállalni, mert ehhez sem eszköze, sem ereje, sem tudása nincs? Legfőképpen: a szellemi atomizálódás korában tudatában van magányának és kiszolgáltatottságának?

A magyarországi választás csak megerősítette ezt az élményt: túl olajozottan működik a hatalmi gépezet, és ezen a mechanikán kívül sem szellemi, sem fogalmi, sem emberi értelemben nincs tulajdonképpen élet.

A könyvhétre heteken át készültek az emberek. Kiadók, szerzők. Mintha még mindig rendeltetés szerint (a polgári, olvasó világ szabályai szerint) működnének a kiadók, és ugyanígy dolgoznának a szerzők. Persze tudjuk: már nincsenek kiadók. Játszmák vannak támogatási pénzekért, zsonglőrködés példányszámokkal, a megjelentetett címekkel. Piacosítják a szerzőket. Minél több nyilvános szereplés. Fotók, mottók. Marketing. Mosoly, szelfi. Régóta megy a szellemi élet szétesése. De most, a háború idején, a demokratizmus alapjainak a felszámolása idején ez különösen fájdalmas. Mi végre jelenne meg ez a sok nyomtatott betű, ha nem ez segítene tájékozódni, ellenállni? Megőrizni annak a békebeli (legalábbis élhetőbb) világnak az emlékét, amelyet felemészt ez az új kaotikus, kíméletlen korszak. Alig volt nyoma ennek a szellemi ellenállásnak a könyvhéten. Az igény is csak nagyon halványan fogalmazódott meg, hogy kellene bármit is mondani.

Néznél-e végig – kérdeztem a még aktív irodalomkritikusoktól vagy azokról, akiknek emlékeztem egykori lelkes, indulatos, legfőképpen elkötelezetten figyelmes szövegeire – mi mindent mutatott vagy takart el a könyvhét? Írnál-e erről elemzést, vitairatot, naplót – bármit, ami nyomot hagy? Ami nem enged belesüppedni az álcselekvő renyheségbe, ebbe az önmagunkról való elfeledkezésbe, amelytől mindannyian fulladozunk, szenvedünk? Egyetlen szöveget sem kaptam. Nemhogy a háborúról nem beszélnek az emberek, de még a látszólag békés, tudás és örömteli könyvünnepről sem. Teljes csend van, minden szinten.

Persze, kié is a felelősség? Azok az emberek, akik az elmúlt évtizedekben a kritikarovatokat töltötték meg szorgalommal, mind elhallgattattak. Elveszték a lapok, a rovatok, elveszett a kritika kultúrája, a kritikára való igény. A közös értés és vita helyét a szimbolikus leszámolások, a hatalmi kiszolgálás és kiszolgáltatottság vette át. Elnémítás és elnémíttatás. Hogy lehet ezt megtörni? És meg kell-e törni? Nem felelőtlenység-e úgy tenni, mintha lenne szellemi közeg, miközben mindannyian tudjuk, hogy nincs.

Igazságtalan vagyok. Hosszú listát írtam azokról a könyvekről, amelyeket mégis, háborúban is, a képmutató könyvhét idején is meg kell vásárolni, el kell olvasni. Feladatsort a nyárra: jegyzetelés, olvasás, esszé, kritika, elemzés, riport, interjú. Ne feledjük el a műfajokat. Ne feledjük el a fogalmakat.

A nyári szünet első napjaiban robbant a vármegyebostrány. Átnevezi a magyar kormány a megyéket, visszaállítja a történelmi hagyományokat. Próbáltam kikerülni ezt a gügye mondatot, de lehetetlen, ez a deklarált jogalkotói szándék, ez a hülyeség, ne hazudjunk el. Hagyományörzés, mint jog és közigazgatás. Figyelem a vitát, ami e körül kialakul. Mégiscsak van némi vita, körülbelül úgy, ahogy a levágott békaláb rüg még néhányat. Hülyeség, gumicsont, terelés – ismételtetik a még kitartó kritikusok azt a néhány szót, amit erre a végtelenül kártékony döntésre találtak. Megfeledkeztek, vagy nem ismerik a valódi kritikához megfelelő fogalmakat. Ez, amit látunk, a lopakodó magyar nacionalizmus és revizionizmus újabb csele. Magyarország határain kívül, az egykori vármegyék területén élve érzi az ember, milyen veszély rejlik abban a mondatban, hogy visszaállítják a vármegyerendszert. Állítják a fenét.

Ahhoz, hogy érteni lehessen ezt a csapdát, a teljes vármegyerendszert látni kéne, követni a frusztrációkat, érzékenységeket. A kormány, amely provokál, valóban, ezzel a javaslattal, érti, követi és használja is. Mindannyiunk kárára. Azok, akik kritizálják a kormányt – nem követik, nem értik. Nem jut eszükbe, hogy a magyar szélsőjobb az ezredfordulón, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, pont ezzel a revizionista nosztalgiával, ezzel a vármegye-retorikával indult. És ma, a szélsőjobb kormányzati bekebelezésének idején a kormány ugyanide tért vissza. Innen indul tovább. Ebből lehet kiszámolni a következő lépéseket. Az ukrán–orosz háború idején ennek a revizionista utalgatásnak, kacsingatásnak, ígéretésnek más a tétje, jelentősége. Ezért kellene ismerni a fogalmakat. Ezért kellene időben meghúzni a vészféket. Vagy ha már a szakadékba rohantunk (attól tartok, rég ott vagyunk), legalább felmérni: merre van a lent, még lentebb, és merre vannak a szabaduló ösvények.

Ki kell lépni a csendkórusból. Ki kell szakadni ebből a néma szőlamból. Érzem a kényszert, miközben a kertvárosi házak között sétálok, az egykori Maros-Torda vármegye területén. Jól ismerem az itt élőket, nem is tehetnék mást. A szűk, romániai kispolgárság kényszerpályáin mozognak. Egyszerű, jól belátható, kikerülhetetlen mintázatok. Külföldön összeszedett alaptöke. Szűkös, de hivalkodó jólét. Egyre agresszívebb nacionalizmus. Néhány éve megjelentek a lobogók. Román trikolorok a rododendronbokrok fölött, a kocsibeállón. Egyszer csak egy házon, aztán kettőn-hármon. Mára már csak nekünk, magyaroknak nincs fellobogózva a házunk. Mivel is lobogóznánk fel? Tegyük ki a román trikolorót? A magyart? Hová haladna a kertvárosi trikolorháború. Egy országhatárral arrébb hasonló gesztusokat tankok torolnak meg. Tavaly még vicces giccsverseny volt, ami mára fenyegető kockázattá vált. Eljátszom a gondolattal, ha a háború áthömpölyög a határon, mi lesz velünk, ma még békésen egymás mellett élő szomszédokkal. Hogy viselkednek majd azok, akiknek a portáján van zászló, és azok, akiknek nincs? Vajon tudnak-e a vármegyék visszaállításának tervéről azok, akik a kocsibeálló fölött félévente-évente cserélik a frissen vasalt piros-sárga-kék zászlókat? A rendőr, aki a zászlóversenyt az utcánkban elkezdte a háború kitörésére nagyon gyorsan reagált. Azonnal vett egy elektromos meghajtású Daciát. Gyors volt a nemzeti autógyár, az első, rémisztő benzinsorok után néhány héttel már árulni kezdték az elektromos meghajtású gépjárműveket. Hogyhogya nem a rendőrök, belügyisek vásároltak belőle előszeretettel. Az elektromos Dacia része a nemzeti identitásnak? És hogy viszonyul a román benzinmentes népautó a magyar benzinárstophoz? Mi lesz a román-magyar kettős állampolgárokkal, akiknek nem jár a magyar kedvezményes árú benzin, mert nincs Magyarországon bejegyzett autójuk. És nem tudnak kedvezményes árú elektromos Daciát sem venni, mert nem keresnek úgy, mint a román belügyisek?

Pontos fogalmakra van szükség – nevetek a saját dilemmáimon. A praktikum fölülírja a fogalmi igényeimet. Aztán elszégyellem magam: ezek az ügyeskedések, a benzinár-kompenzálás, az elektromos autók piacra dobása és a szimbolikus gesztusok a trikolorozás elterjedésétől a vármegyésítésig mind-mind a rendszerkritika és rendszergondolat hiányát jelzik. Kényelmetlen szilánkjai a széteső világnak.

Vízben úszik Dél-Ázsia, egykori munkateremem, Banglades. Ottani kollégáim kétségbeesetten küldik a híreket, a képeket, hogyan fulladnak meg nap mint nap ezrek, és válnak hontalanná milliók. Nehezen szívárognak be hozzám is a tudósítások, csak a személyes kapcsolataimnak köszönhetem, hogy tájékozódhatom. Mi közünk nekünk ehhez? – kérdezik az itthoniak, kollégák, barátok. És különben is ezek, mondják sajátos hangsúllyal, hozzá vannak szokva, hogy minden évben elvigye a házukat a víz. Ezek emberek: mondanám, de nincs kinek. A halált pedig nem lehet megszokni. A természeti katasztrófa rendkívüli, és mi itt Európában, a bangladesi rabszolgamunka direkt kedvezményezettjeiként okozói vagyunk ennek. Látni kéne a vonalakat Dhaka és Kijev között. De hát még Bukarest és Budapest, Marosvásárhely és Debrecen között sem lehet követni a nyomvonalakat.

Lehet követni, csak nem tudjuk – korrigálom megint a saját tévedésemet és a közös tehetetlenséget. Sokat ártott az elmúlt hónapok csendje. A kihagyott, fel nem dolgozott tények. Az át nem látott események. Forró és munka nyár lesz. Nem lehet más. Minden le nem írt, ki nem mondott mondat ellenünk dolgozik. Felozlatni a csendkórust, és újra, újra hangokat csalni a torkokba. Ez az egyetlen esély.

Végel László

A magyar jacht

Beköszöntött a nyár, a Covid ugrásra készen áll, ezért jobb lenne, ha mielőbb útnak erednél Dubrovnikba, olvasom az egyik hozzám intézett baráti meghívót. Tényleg, több mint három éve nem jártam az Adrián, érdemes lenne elindulni, gondolom, hogy lássam, milyen változást idézett elő az orosz agresszió.

A kelet-közép-európai rendszerváltások különös története ugyanis az Adrián tárult fel előttem leglátványosabban. Három évvel ezelőtt álltam a spliti *riván*, és csodáltam a virágágyásokat. Amióta Horvátország EU-tag lett, ezek az ágyások is szebbek, gondozottabbak. A pálmafákat kigyógyították. Tovatűntek azok az idők, amikor a csehekkkel és a lengyelekkel érkező Kádár népe a Bačvica strandon kibontotta az elemózsiás csomagokat, kipakolta a Trabant csomagtartójából a magyar sonkát és kolbászt, a helyi piacokon csupán paradicsomot vásárolt, majd betért a pékhez friss kenyérért, és a strandon boldogan megebédelt.

Kádár népe eltűnt, elnyelte a föld, helyükbe érkeztek a rendszerváltás nyertesei, akik előkelő szállodákba költöztek, a szállodák előtti parkolóhelyek megteltek magyar rendszámú márkás autókkal. Időnként feltűnt egy magyar jacht is, amely nem vehette fel a versenyt az orosz luxusjachtokkal, ami némileg frusztrált, hiszen attól tartottam, hogy mi, magyarok, lemaradunk, és sosem érzük utol Ausztriát. A jó kedélyű dalmaták viszont vigasztaltak, nem maradtunk le túlságosan, a magyar úrgazdagok immár megtanulták fogyasztani a rákot, és gyakran rendelnek belőle a fényűző szállodák éttermében. Egy igazi magyar úriember többé nem a strandokon fogyasztja el az ebédjét, ugyebár. Azt viszont elismerték, hogy jachtjaik nem versenyezhetnek az orosz jachtokkal, amelyekből évről évre egyre több akadt a kotori, dubrovniki, spliti, fumei és a pólai jachtkikötőkben.

A keleti és a kelet-közép-európai rendszerváltás frappáns történetét legfőképpen ezek a jachtok jelképezik. A szocializmus bukása után igencsak megszorodtak, s az oroszok az élvonalba kerültek. Az ő jachtjaik voltak a legdrágábbak és a legfényűzőbbek az Adrián. A németek, a franciák fel sem vehették velük a versenyt.

Csak most kezdem érteni a baloldali putyinistákat. Azért ragaszkodnak a nyugati kapitalizmus ellenében az orosz kapitalizmushoz, mert az pompásabb jachtokat biztosít az orosz náboboknak.

Vajon az ukrainai agresszió után továbbra is az orosz jachtok viszik el a pálmát? Ezzel kapcsolatban jutott eszembe Veronka unokájának a spliti *riván* hallott története.

A történet azért ütött szöveget a fejembe, mert sehogyan sem szabadulok a kisebbségi frusztrációtól. Az a kérdés kísért, hogy szerény jachtjaikkal mikor tűnnek fel a vajdasági magyar nábobok az Adrián. Nem számítok arra, hogy olyan nagy jachtokkal cirkáljanak az Adrián, mint az oroszok, mivel-hogy a kisebbségi nábob kis jachtot érdemel. Szóba sem kerülhet, hogy felvegye a versenyt az oroszokkal, de az anyaországiakkal sem versenyezhet, hiszen észben kell tartani, hogy pompás anyaországi jachtok is cirkálnak az Adrián, de a kisebbségiek is kiérdemlik a jachtot, hiszen ez a közösség is szabadpiaci kapitalizmusban leledzik, amelyben léteznek vesztesek és nyertesek. Ahol pedig nyertesek vannak, ott jachtok is lesznek. Az anyaországban szorgalmasan babusgatják az új nemzeti középosztályt, logikus, hogy az anyaországi támogatáspolitikát ugyanezt végzi a kisebbségi közösségekben is. Ahol pedig van középosztály, ott szükségszerűen születik néhány oligarcha is. Erre utalnak a homályosan és szemérmeskedve megjelenő sajtóhírek, amelyek arról számolnak be, hogy egyik-másik szorgos és önfeláldozó kisebbségi nagyvállalkozó élvezzi a magyarországi adófizető polgárok több milliós eurós önzetlen támogatását.

218

Úgy tűnik azonban, hogy ezt a jelenséget a közvélemény-formálók a szőnyeg alá seprik. A kutatókat és az elemzőket sem érdekli különösképpen a kisebbségi közösségekben zajló szociális olló tágulása. Ott is, akár egész Szerbiában, a szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lesznek. Szerbia e téren az európai élvonalba araszolt. Se szeri, se száma azoknak a kisebbségről szóló tanulmányoknak, amelyekben gondosan elemzik az egyik vagy a másik kisebbségi párt ügyködését, megható elismeréssel nyugtázzák, hogy milyen sikeresen képviselik a magyar közösség érdekeit. Könyvek jelennek meg, amelyekben a példamutató kisebbségi eminensek saját érdekeiket dicsérik, a sajtó pedig tele van a kisebbségi politikusok öndicséretével. A kisebbségi sajtóból tudomást szerzünk az ismert európai politikusok, Emmanuel Macron vagy Angela Merkel valamelyik téves lépéséről, emellett nagyban folyik a brüsszeli EU-funkcionáriusok ostorozása, ám soha, de tényleg soha nem kerül szóba egyik vagy másik kisebbségi vezető vagy párt baklövése, téves stratégiája. Az pedig szóra sem érdemes, hogy a kisebbségi közösségekben milyen szociális szakadékok tátonganak a kapitalizmusban.

Ez a tabusított szociális érzéketlenség nem új keletű. Trianon után a királyi Jugoszlávia politikusai annak érdekében, hogy bizonyítékokat nyerjenek a magyar elnyomásról, megbízták a tudósokat, hogy mérjék fel a vajdasági lakosság háború előtti vagyoni állapotát. A felmérés eredménye nem került nyilvánosságra, mert kiderült, hogy százalékarányosan éppen az „elnyomó magyarok” között voltak legnagyobb számban a földnélküliek, vagyis a nap-számosok, a zsellérek és a cselédek.

Mi történt a cselédekkel és a napszámosokkal Trianon után? Veronka, a cselédlány ezentúl nem a magyar, hanem a szerb gazdának szolgált, az ő kénye-kedvének volt kiszolgáltatva. Fájt neki Trianon? Természetesen, hiszen a munkahelyen nyelvet kellett cserélni, egy egészen új nyelvet kellett elsajátítani, ami nem kis megaláztatással járt. Egy azonban biztos: a Trianon előtt cseléd sorban volt, utána is abban maradt. Egykor a magyar a magyart zsákmányolta ki, most viszont a szerb zsákmányolta ki a magyart.

Vele ellentétben másként élték át Trianont a magyar urak. Azok az ispánok és főispánok, akik nem szeleltek át időben, elvesztették rangjukat, hatalmukat, de a vagyonukat nem. Vagy legfeljebb a szerb földtörvény miatt birtokuk egy részéről kellett lemondaniuk, de azért maradt mit aprítani a tejbe. Működtek jól menő magyar ügyvédi irodák, orvosi rendelők, de a magyar kereskedők sem jutottak koldusbotra. Fájt nekik Trianon? Bizonyára, hiszen a további vagyonszerzés előtt akadályok merültek fel. Odalett az etnikai protekció. Az egyenjogúság érdekében létre is hozták a Magyar Pártot, amelyről a nincstelének oldalán gyakran hangoztatták, hogy az urak pártja.

Aztán beköszöntött a szocializmus. Veronka lánya férjével együtt az Adrián nyaralt, és kissé sajnálkozva szemlélte az adriai tengerparton szerény körülmények között nyaraló Kádár népét. Nekik ugyanis félpanziójuk volt, nem kellett bajlódni a szalámmal és a paradicsommal. Utólag az a szemrehányás érte, hogy a jóléti szocializmus feledtette vele Trianont.

Az unoka nem felejtette el szülei szép adriai nyaralásait, ezért elhatározta, hogy ő is az Adriára utazik. Egy bécsi kávéház pincérnőjeként egy nyáron kivette a szabadságát, és a spliti *riva* éttermében pizzafutárként vállalt munkát. Gyakran hordta ki a pizzát a parton kikötő jachtokra. Legtöbbször az oroszokra, akik hálásan euróban fizettek, és jókora borraalót adtak.

Egyszer azonban csoda történt. Magyar jachton szolgált fel a pizzát. Az utasok éppen arról cseverésztek, milyen kár, hogy Magyarországnak nincs tengere. Boldogan hallgatta a magyar szavakat, elégedett volt, annak ellenére, hogy borraalót nem kapott.

Veronka unokájának a történetét hallva megfordult a kérdés a fejében, hogy kinek fájt jobban a Trianon.

Veronka unokájának vagy a magyar jacht tulajdonosainak?

Azt gondolom, hogy Veronkának, csak hogy ő nem panaszkodott senkinek.

Ebből viszont azt is felfogtam, hogy miért nem vesznek tudomást a kisebbségi szociális ollóról. Azért, mert kiderülne, hogy nem minden magyarnak fáj egyformán a Trianon.